

Miroslav Kravar

**PRILOZI POVIJESTI HRVATSKE KLASIČKE
METRIKE***

II. Tip kvantitativnoga stiha

1.

Jedna vrsta čistoga kvantitativnog stiha, poznatoga u pjesništvu nekih evropskih književnih sredina od XV stoljeća pa tu i tamo do u naše dane, zastupljena je i u nas u pjesničkoj ostavštini Matije Petra Katančića, viđenoga slavonskog pisca i učenjaka druge polovice XVIII stolje-

---

* Pod tim će se naslovom na stranicama ovoga časopisa donositi nekoliko među sobom povezanih priloga s područja naše klasičke metrike, od kojih će svaki po mogućnosti obuhvaćati po jedan prozodijski tip stiha u smislu tipološkoga nacрта objavljena u godištu 8 (1977); isp. ovdje bilj. 3. Ali prilozima neće izlaziti redom, jer je istraživanje u toku, pri čemu su izvori i literatura koji se za pojedina razdoblja moraju uzeti u obzir nejednako raspoloživi. Ovdje se kao drugi dio donosi najprije rad o kvantitativnom stihu Katančićevu, koji je

ća. U svome nevelikom pjesničkom opusu, koji danas — koliko nam je poznat — obuhvaća zbirku *Fructus auctumnales* iz 1791. i nešto razasutih pjesama,¹ poslužio se naš pjesnik metričkom versifikacijom, tj. stihovnim oblicima grčko-latinskoga podrijetla, na četiri jezika: nešto malo na grčkom, ponajviše na latinskom, upola manje na hrvatskom i ponešto, ne zna se točno u koliku opsegu, na mađarskom. U sva četiri slučaja primjenjuje istu prozodijsku tehniku stiha koja mu se u duhu klasicističkih strujanja na prijelazu XVIII i XIX stoljeća nameće u oponašanju grčko-rimskih pjesničkih uzora, tj. gradi stihove prema načelima antičke kvantitativne metrike, koja se u svome originalnom obliku ne osniva na ritmu pravilne izmjene akcenata, kao naša današnja domaća, pa i klasička metrika, već na ritmički relevantnim suprotnostima između dugih i kratkih slogova, na kojima se očito temeljio i sam ritam dvaju klasičkih jezika.² Ali, kako je u tim jezicima već na izmaku antike kvantitativni ritam ustupio mjesto akcenatskom, pjesnici novoga vijeka nisu imali većih teškoća u prenošenju golih kvantitativnih pravila u građu modernih jezika, kojih se govorni ritam temelji na akcentu. Tako onda i naš Katančić s jednakom okretnošću gradi stihove iste prozodijske strukture kako na grčkom ili latinskom tako i na hrvatskom ili mađarskom.

Nas ovdje zanimaju, dakako, samo hrvatski oblici te metrike.

Da bi se što bolje mogla sagledati književno-povijesna pozadina Katančićevih nastojanja na tom području njegova pjesničkoga rada, valjalo bi ovdje, u obliku kraćega uvoda, posegnuti malo dublje u pitanja stihovne tehnike o kojoj je riječ. Ali, kako o tome govorim na drugom mjestu,³ ograničujem se ovdje na najnužnije napomene.

*

Treba, prije svega, imati na umu da je u Katančićevo vrijeme metrička versifikacija po klasičkim uzorima na narodnim jezicima bila već prilično stara pjesnička moda u mnogim evropskim zemljama. Ona je bila, zajedno s ostalim vrijednostima antičke poetike, probuđena na nov život u starim središtima renesansnoga humanizma, odakle se kao element latinističke pjesničke kulture širila u valovima širom Evrope.⁴ U Italiji, nakon prvoga pokušaja sredinom XV stoljeća, cvate osobito u idućem

---

rad u skraćenu obliku čitan na znanstvenom skupu u povodu proslave 150. godišnjice pjesnikove smrti u Osijeku, 26—27. III 1976. pod naslovom »Teorija i praksa Katančićeve klasičke metrike«.

¹ T. Matić: *Pjesme ... Matije Petra Katančića* (= SPH 26), Zagreb 1940, str. LIX-XC i 257—344.

² Isp. A. Schmitt, *Musikalischer Akzent und antike Metrik* (= *Orbis antiquus* 10), Münster 1953. — Zagonetka odnosa ritma i metra u klasičkim jezicima obično se rješava u smislu pretpostavke da tonski ili »muzikalni« akcenat, koji im se pripisuje, nije narušavao kvantitativni ritam stiha. Ali stvar je veoma tamna i sporna.

³ M. Kravar, *Nacrtna prozodijske tipologije hrvatske klasičke metrike*, »Croatica« 9—10 (1977), str. 95 i d.

⁴ *Ibid.*

stoljeću u krugu tzv. »nove toskanske poezije«, a onda se javlja, također veoma rano, i u drugim evropskim zemljama, pa tako i u podunavskima, negdje u doba reformacije, a negdje tek za katoličke obnove. Svuda gdje je nalazimo javlja se, bar u početku, u više ili manje uspješnim pokušajima oponašanja grčko-rimskih metričkih oblika prema načelima kvantitativne metrike, tj. metričke primjene suprotnosti između dugih i kratkih slogova, uključujući i pravila tzv. »pozicije«. Samo se po sebi razumije da su ti pokušaji davali različite rezultate u ovisnosti o prozodijskim osobinama jezika u koje su se, gdjekada i nasilno, prenosili antički oblici stiha. Gdje je otpor sa strane jezika bio veći, tu su se latinska prozodijska pravila primjenjivala, tako reći, odoka, uglavnom prema sluhu pod dojmom skandiranja latinskoga stiha, što je imalo za posljedicu pojavu više ili manje pseudokvantitativnih stihovnih oblika. U nekim drugim jezičnim sredinama, osobito u Čeha, gdje prvi pjesnički pokušaji datiraju također iz XV stoljeća,⁵ a pogotovu u Madžara, gdje prve pokušaje imamo u sredini XVI stoljeća,⁶ javlja se i čisti kvantitativni tip metričkoga stiha, kojem u oba slučaja pogoduje sistem izrazitih i, što će također biti vrlo važno, pravopisno utvrđenih kvantitativnih suprotnosti. Teški danak što ga je nametala ta stihovna praksa bila je tzv. »transakcentuacija« ili skandiranje prema iktusu jakih vremena uz potpuno zanemarivanje govornoga akcenta. Tako je na žive jezike prenesen neprirodan način čitanja stiha koji se u građi mrtve latinštine nije osjećao kao takav.

Ta se pjesnička moda u podunavskim zemljama raširila osobito u drugoj polovici XVIII stoljeća za vladavine Marije Terezije i Josipa II. U Beču u to vrijeme djeluje isusovac Michael Denis, poznat pod pseudonimom »Sined der Barde«, dvorski pjesnik caričin, koji uvelike prakticira, pa i propagira oblike klasičke metrike. Tu se okupljaju također i prosvijećeni madžarski omladinci, članovi tjelesne straže, koji ta klasičistička strujanja prenose u svoju zemlju. Ali za razliku od Denisa, koji već primjenjuje klopštokovsku akcenatsku tehniku stiha, madžarski se pjesnici, vjerni domaćoj tradiciji, služe i dalje kvantitativnim stihom.

I naš je Katančić živio i pjesnički djelovao u krugu »panonskoga Parnasa«, u koji se i sam ubraja, u okolini gdje se u ono vrijeme pjesnikovalo već na više jezika, u prvom redu na latinskom, a onda, uz ostalo, na madžarskom, hrvatskom, slavenosrpskom i češkom, pa je u toj sredini bio u svom nastojanju oko klasičke metrike prirodno upućen na primjenu kvantitativne tehnike stiha.⁷ Međutim, on u tom poslu nije bio u nas prvi, bar što se tiče same prakse. Tu su mu bili prethodnici, uglavnom pseudokvantitativci, Petar Zrinski, autor prvoga čakavsko-hrvatskog distiha, zatim pseudo-Magdalenić, nesigurno označeni pisac jednoga kaj-

---

⁵ Isp. J. Král i B. Ryba, *O prosodii české I*, Praha 1923, str. 8 i d.

⁶ L. Négyesy, *A mértékes magyar verselés története (Povijest madžarske metričke versifikacije)*, Budapest 1892, str. 17 i d.

⁷ Isp. o tome I. Sőtér, *A magyar irodalom története (Povijest madžarske književnosti) II*, Budapest 1964, str. 505 i d. i 580 i d.

---

kavskog distiha, i Pavao Ritter Vitezović, autor trinaest također čakavskih heksametara, građenih pod plaštem pozicije gotovo čisto akcenatski.⁸

Tek čitavih stotinu godina nakon Vitezovića imamo u Katančićevim *Fructus auctumnales* nešto sasvim drugo: prvi i, čini se, posljednji, ali uglavnom svijesni pokušaj oblikovanja u građi našega jezika kakva-takva kvantitativnoga stiha, kojega se praksa usto zasniva na odgovarajućim teoretsko-metričkim načelima. To je, među njegovim *Metra Illyrica*, niz pjesama složenih u svega četiri klasička oblika: tri *Razgovora pastirska* (vjerojatno sva tri iz 1779), dva u distihu i jedan u heksametru, zatim *Cudnovati plač o smrti M. Teresije, kraljice* (1780) i *Pastir od kola sudi* u heksametru i tri prigodne lirske pjesme: *Zaručaj Viktoriji Knežević* (1783), *Roditeljim Martina Perczki* (1779) i *Ivanu Erdődiji* (1790), prva i treća u safičkoj, a druga u drugoj asklepijadskoj strofi.⁹ Osim toga, ima u zbirci još šest »popivaka narodnih«, četiri u nerimovanu osmercu i dvije u isto takvu desetercu, koje se također — očevidno slobodno — označuju klasičkim imenima: osmeračke kao »alkmanske«, a deseteračke kao »Sapphicum brachycatalectum«, iako nemaju prave veze s klasičkom metrikom.¹⁰ Napokon, postoji izvan zbirke i druga verzija pjesme *Roditeljim Martina Perczki*, koja oblikom podsjeća na slobodno građenu safičku strofu: po tri dvanaesterca sa šestercem kao četvrtim stihom.¹¹ U uvodu u *Iliričke metre* daje se pod naslovom *Brevis in prosodiam Illyricae linguae animadversio* kratak ogled »iliričke«, tj. hrvatske ikavsko-štokavske metrike na osnovi kvantiteta, u čemu ne treba vidjeti toliko naš prvi metrički priručnik koliko *ad hoc* sastavljenu uputu u čitanje metričkih oblika koji u zbirci slijede. Očito je da naš pjesnik, koji tvrdi da se na taj posao daje »absque omni exemplo«, nije znao za prethodne pokušaje na tom polju u nas: za Zrinskoga, pseudo-Magdalenića i Vitezovića, jer se ta njegova napomena ne odnosi na teoretsku stranu posla, u čemu je zaista bio prvi, već na »metrum Illyricum, quod nos ... struere ausi sumus«. Uostalom, što se tiče teorije, ona osim same primjene na naš jezik i ne znači nešto novo: to je osnovni pravilnik latinske ili, bolje reći, latinističke metrike kakav je u to doba bio općenito poznat, a pjesniku je mogao biti dostupan, uz ostalo, iz poglavlja o prozodiji latinske gramatike Emanuela Alvaresa, poznate u ono vrijeme u ususovačkim gimnazijama i u našim krajevima.¹² Nova je, dakle, bila sama primjena tih pravila na pjesnikov književni jezik. Ali u nas se, u vezi s metričkim pokušajem o kojem je riječ, upravo o tom pitanju pisalo najmanje.

⁸ M. Kravar, *Tri stoljeća hrvatske klasičke metrike*, »Croatica« 6 (1975), str. 91 i d., napose 98 i 104.

⁹ SPH 26, str. 295–318.

¹⁰ *Ibid.*, str. 308–318. Možda tako po pseudoklasičkim oblicima što ih poznaje i suvremena mađarska metrika; isp. Négyesy, o. c., str. 207 i d.

¹¹ *Ibid.*, str. 325.

¹² Isp. V. Štefanić, *Prilog za sudbinu Alvaresove latinske gramatike među Hrvatima*, »Vrela i prinosi« 11 (1940), str. 12 i d.

No prije nego se zabavimo time valja svakako da ogledamo Kantančičev klasičko-metrički inventar na primjerima. To su:

1) heksametar upotrijebljen *katà stíchon*, kao na primjer u pjesmi *Pastir od kola sudi*, 1—2:

Pan sviralom jednoč zapovid na Feba potočne
sestre kupi na gori Fruškoj kod Sríma ponosnog.

2) elegijski distih, kao u prvom *Razgovoru pastirskom*, 1—2:

Glas oni sladko slišat, vitrič kada pune zapadni,
listje kad uztrepti, grančica kad se vije.

3) safička strofa, npr. *Ivanu Erdödiji*, 1—4:

Seko, jurv(e) od pol visokoga dneva
s četverim sivci k ledenom zapadu
odlazi stanak pohodit pokojni
žarko sunašce.

4) druga asklepijadaska strofa, npr. *Roditeljim Pereczki*, 1—4:

U društvu koliko Cíntija mladañih
sestrica tirajuć zvirke dugo, zahod
ladit sunčani kad počme tihu šumu,
žudi luk položít dolí.

To su, dakle, jedva četiri metrička oblika iz obilja antičkih stihova i strofa, izbor prilično ograničen ako se ima na umu da su suvremeni mađarski pjesnici-klasicisti upotrebljavali i preko dvadeset oblika.¹³ Osobito začuđuje odsutnost alkejske strofe kao jedne od najljepših; njom se naš pjesnik poslužio svega dva puta: jednom na latinskom i u sačuvanoj pjesmi na mađarskom.

Ako se sada na temelju opće prihvaćenoga shvaćanja o kvantitativnom karakteru gore navedenih stihova, koje se, uostalom, opire i na pjesnikove navode u prozodijskom *Ogledu*, osvrnemo bar letimično na njihovu metričku strukturu da bismo o njima dobili kakvu-takvu prethodnu predodžbu, naćj ćemo slijedeće (da se ograničimo samo na po dva-tri primjera iz svakoga od navedenih oblika stiha):

Akcentat, iako zasad još ne znamo pouzdano o kakvu se sistemu radi, ne igra vidljive ritmičke uloge; to se može dokazati na primjerima riječi koje se akcentatski u svakom slučaju, tj. pri bilo kakvu akcentatskom sistemu, razilaze s iktusom jakoga vremena, kao na primjer: *sviralom, zapovid, kupi*; ili *oni, slišat, vije*; ili *visokoga, ledenom, odlazi*; ili *mladañih, sestrice, dugo, tihu, šumu, dolí*.

Odatle možemo već sada zaključiti da navedeni stihovi nisu akcentatski ili tonski, pa ih valja nužno ogledati u smislu kvantiteta, iako nam za

¹³ Négyesy, o. c., str. 214 i d.

to nedostaje drugi važan podatak, — pjesnikova prozodijska pravila, osobito s obzirom na nastavke.

U tom smislu striži prije svega uloga pozicije, tj. duljenja sloga s kratkim vokalom ispred dva konsonanta koja nisu *muta cum liquida*; npr. *zapovid na, potočne, ponosnog*; ili *-šat vit-, padni, kad se vi-*; ili *-nak poho-, -dit po-*; ili *sestri-, sunčani, -žit do-*. A da se i prirodna duljina poštuje, dokazuju primjeri kao *Fēba po-, Srīma po*; ili *glās oni, pūne za-, (vi-)jē*; ili *sēko, -kōga*; ili *-cā tira-, lādīt, žūdi*.

Oba nas nalaza upućuju na to da su gornji stihovi građeni kvantitativno.

Međutim, nije teško opaziti da u našim stihovima ima i nedosljednosti u pojedinostima; tako na primjer protiv pozicije: *glas oni* (ispred *sl-*), *sladko sli-*, a pogotovu protiv prirodne duljine, kad stoji ili dug vokal u slabom vremenu mjesto kratka, npr. *glas onī, punē za-* (isp. *vi-jē*), ili, obratno, kratak vokal u jakom vremenu mjesto duga, npr. *dneva, -padu*; ili *mлада-*, ili čak jedna kračina mjesto dvije, npr. *-vid na*.

No sličnih nedosljednosti nema samo u hrvatskim metrima našega pjesnika nego i u latinskim i u ono nekoliko grčkih, pa čak i u onima iz spomenute mađarske pjesme.

Sto se tiče cezura, osobito onih u daktilskim stihovima, one su pravilne i na pravom mjestu.

To bi bio opći dojam o prozodijskoj strukturi Katančićeva kvantitativnoga stiha. Da bismo tu prethodnu sliku upotpunili i precizirali, valja nam se potanje pozabaviti dvjema pitanjima koja su dosada ostala otvorena: prvo, akcentom pjesnikova jezika i, drugo, teorijom njegove prozodijske tehnike.

2.

Kad se u nas piše o kvantitativnom karakteru Katančićeve klasičke metrike, obično se polazi od navodâ u njegovu *Ogledu*, dakle od teorije, pa se onda nastavlja s tvrdnjom da tu, prema tome, akcentat kao element stihovnoga ritma ne dolazi u obzir. Osim Šafařika¹⁴ i Vebera¹⁵, koji su se donekle zadržali i na prozodijskim pitanjima, tako su postupili Ivšić¹⁶, Petravić¹⁷, pa i Matić¹⁸. Iako se pri tome zna da se u danom slučaju ne radi o našem današnjem akcentatskom sistemu, to se izrijeком ne kaže,

¹⁴ P. J. Šafařik, *Ohledy metrického veršování illyrských Slovenův*, »Krok« 3 (1833), str. 21 i d., posebno 27 i d.

¹⁵ A. Veber, *Djela IV*, Zagreb 1887, str. 26 i d.

¹⁶ S. Ivšić, pogovor u T. Maretića: *Homerova Ilijada*, Zagreb 1912³, str. 440.

¹⁷ A. Petravić, *Klasična metrika u hrvatskoj i srpskoj književnosti*, Beograd 1939, str. 19 i d.

¹⁸ T. Matić, *Život i rad Matije Petra Katančića*, SPH 26, str. LIX i d., posebno LXIX i d.

pa se u tom smislu kvantitativna struktura stihova našega pjesnika, strogo uzeto, ne bi mogla smatrati dokazanom. Da bi se dokazala, trebalo bi prije svega ustanoviti kakav se to akcenatski sistem u njegovoj metrici zanemaruje za volju kvantitetu i u kojoj mjeri. Tek tako bi se moglo utvrditi da Katančić ne pripada, recimo, krugu pseudokvantitativaca, kakvih je bilo prije i poslije njega, već da je čisti kvantitativac.

To nas pitanje, kako vidimo, odvodi na slabo istraženo područje naše historijske akcentologije, gdje se susrećemo s teško rješivim, kadšto i nerješivim problemima akcenatskoga sistema u ovoga ili onoga pisca. To vrijedi također i osobito kad je riječ o Slavoncima XVIII stoljeća, koji se doduše služe više ili manje istim ikavsko-štokavskim književnim jezikom, ali u akcenatskom pogledu potječu iz veoma različitih krajeva, i to sa širega područja koje je s obzirom na akcenatske odnose jedno od najsloženijih u nas: tu nisu sporna samo pitanja strukture i prostiranja nego također postanka i razvoja govora. Još je veća nedoumica na razini književnoga jezika o kojem govorimo, pa je Maretić, koji se njime posebno bavio, s pravom ostao na oprezu u predmetu akcenta.¹⁹ U takvim se okolnostima pitanje akcenta u Katančićevu tekstu, pogotovu u okviru njegove kvantitativne metrike, može jedva i postaviti kako treba, a kamoli riješiti u cjelini. Ali, kako nas ovdje, u smislu naprijed postavljenoga pitanja, ne zanima akcenatski sistem kao takav, već samo mjesto akcenta, stvar se, koliko god bila složena, ipak donekle pojednostavnjuje.

Sto se tiče jezika kojim Katančić piše svoje *Iliričke metre*, vrijedne su spomena dvije njegove napomene iz spisa *De Istro eiusque adcolis commentatio* (Budae 1798), gdje na jednom mjestu (III, 16) čitamo: »Universos in tres classes dirimere placet, in *Slavonios, Croatas, Carnos* . . . li, qui se *Shokcios* nuncupant . . ., hoc singulare habent, quod *ie* Bosnensium per *e* longum efferunt, ut *sèno* pro *sièno*, *lèp* pro *lièp* . . . Atque hac loquendi ratione plebs dumtaxat utitur, literatis Bosnensem sectantibus, si unum *ie* demas, quo hodie quidem Bosnenses raro, nostri numquam utuntur.« A nešto naprijed (III, 15) stoji: »Sed et nostri, qui Literas novere, quamquam *Bosnenses* non essent, lubentes patiuntur hoc nomen sibi dari, et lubentius quidem, quam *Shokciorum*, quo se vulgus nostrum compellat vocabulo. Ut autem ipse L. B. de linguae huius natura iudicium ultro ferre possis, Poematia nostra, ad imitationem veterum pedibus adstricta, . . . ut specimen quoddam huius rei praesto habere possis, adeas.« U tom bi smislu uopće valjalo shvatiti piščev običaj da jezik kojim piše zove »slavno-ilirički izgovora bosanskog'«; radi se upravo o slavonskom književnom jeziku, koji se radije označuje kao »bosanski« nego kao »šokački« zbog pučkoga prizvuka ovoga drugog naziva. S tim se slaže i to što u predgovoru prijevodu sv. Pisma sam navodi kao svoje jezične uzore Kačića, Reljkovića i Kanižlića. Kako je taj jezik očividno ikavski, ostaje kao najvjerojatnije da je sam pjesnik bio podrijetlom tzv. »zapadni« ekavac.

¹⁹ T. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JAZU 180 (1910), str. 146 i d.

Jer Katančić potječe, kako znamo, iz Donje Podravine, dakle s područja staroga troakcenatskog sistema (ako se Hammov tzv. »saltans«, kao u *cûra* mj. *cûra*, i baritoneza, kao *tâmburâš* mj. *tamburâš*, odbiju kao varijanta odnosno novija pojava)²⁰, a piše, kao i drugi slavonski pisci onoga doba, nekom vrstom ikavsko-štokavske *koine*, u kojoj su se, kao i danas u odgovarajućim govorima, mogla već križati dva akcenatska sistema: posavsko-štokavski, također troakcenatski kao stariji i novoštokavski četveroakcenatski, što u rezultatu daje nekoliko, po Ivšiću devet tipova četvero- ili čak peteroakcenatskoga sistema.²¹ Tome treba dodati i razlike među pojedinim govorima u okviru širih skupina. Ako se sada ti podaci prenesu sa sinkrone razine na dijakronu, koja nas u ovom slučaju u prvom redu i zanima, onda se može doduše uzeti da su spomenute akcenatske razlike, čak i one među podravskom i posavskom skupinom, morale u prošlosti biti i po kakvoći i po količini manje, tako da bi se u tom smislu čitavo slavonsko područje moglo obuhvatiti kao šira skupina govora, što danas čini, na primjer, Ivić čak i na sinkronoj razini.²² S druge strane, prema Pavičićevu se mišljenju nalazilo potkraj XVIII stoljeća Valpovo, gdje se pjesnik rodio, na zapadno-ekavskom, a Osijek, gdje se u odrasloj dobi školovao, što na tom istom što na ikavskom području, i to oboje na tlu stare akcentuacije.²³ Ali taj nam u osnovi statički podatak malo kaže s obzirom na »ilirski«, izrazito ikavsko-štokavski književni jezik našega pjesnika, u kojem su se u pogledu akcenta mogle odražavati i zavičajne i stečene crte.

Osim toga, moglo bi se pretpostaviti da su franjevci kao glavni nosioci toga tipa književnoga jezika, a za njima možda i isusovci, koji su ga koliko-toliko širili po svojim latinskim gimnazijama, vladali kakvom-takvom akcenatskom normom, u kojoj su se — više nego u okviru samih govora — mogle stare crte križati s novima. Tu bi onda valjalo računati s nekom vrstom višeakcenatskoga sistema, u kojem su se miješali stariji tip sa možda još sačuvanim akutom i noviji s djelomično povučenim uzlaznim akcentom.²⁴

No, sve u svemu, podaci naše dijalektologije nisu, kako vidimo, sami po sebi u stanju da nas pouzdano obavijeste o akcentu Katančićeva književnoga jezika.

²⁰ J. Hamm, *Stokavština donje Podravine*, Rad JAZU 275 (1949), str. 5 i d., napose 26 i d.; o tome također A. Klaić, *O podravskom akcentu i kvantitetu*, JF 15 (1936), str. 181 i d.

²¹ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196 (1913), str. 124 i d., napose 144 i d., i 197 (1913), str. 9 i d.

²² P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung* (= *Slavistische drucken en herdrukken* 18), 's Gravenhage 1958, str. 285 i d.

²³ S. Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji* (= *Djela JAZU* 47), Zagreb 1953, str. 146 i d. i 125 i d.; v. također priloženu *Kartu naselja i govora u Slavoniji oko 1770*.

²⁴ Takav je način govora raširen po hrvatskim krajevima i dan-danas, ako ne u smislu geografskoga prostiranja, a ono kao amalgam govornoga i književnoga akcenta.

U samoga Katančića nalazimo ponešto navoda o akcentu kojim govori, a kad ga imenuje ili čak bilježi, čini to očevidno prema jednome od tri izdanja Reljkovićeve *Gramatike*, na koju se tu i tamo i pozivlje.²⁵ Stoga ni u njega nema spomena o kratkom akcentu, dok su mu znakovi za duge dvoznačni. Jer, kako se u ono doba pod utjecajem latinske prozodije uopće slabo razlikovalo između dužine i akcenta, nije svagda vidljivo misli li se pod imenom »sonus«, ili čak pod njegovim znakom, na akcentat ili na nenaglašene dužine: pod »akutom« na predakcenatske, a pod »gravisom« na postakcenatske.

Evo nekoliko podataka koji mi se u tom pogledu čine najznačajniji.

U prozodijskom *Ogledu*, tj. *Brevis animadversio*, čitamo da riječi kao *gusta* i *liska* »primam acunt«, pa bi se na prvi pogled reklo da to ima biti *gústa* i *líska*, dakle kao u novoštokavskom ili bar »dvoslogo« *gústà* i *lískà*, ali bi moglo biti po srijedi i označivanje predakcenatske dužine, dakle *gústà* i *lískà* prema starijoj akcentuaciji; nasuprot tome, riječi kao *suša* i *biva* »penultimam gravant«, što bi opet moglo biti ne samo novo *súša* i *bíva* (ovdje bez dužine na -a) nego i starije *súša* i *bíva*. Ono prvo vrijedi i za primjere *nagla*, *mudra*, *deblo*, tj. *náгла* ili *nāglà* itd. Tako se i za osnovne riječi *ljuba*, *diva*, *lipa* kaže da »penultimam acunt«, dakle *ljúba* ili *ljübà* i sl., dok u izvedenicama *ljubica*, *divica*, *lipota* prvobitna »longa« »in brevem abit«, gdje se u riječima različita akcenta radi o kraćenju prvoga sloga: *ljúbica*, *divíca* (teško *dívica*), *lipotà* ili *lipòta* (teško *lipòta*).

Više navoda o akcentu nalazimo u spisu *De Istro eiusque adcolis commentatio*. Tu se, na primjer, bilježi *žúpa* i *špàn* (str. 123), od čega je ovo drugo vjerojatno *špàn*, dok bi ono prvo moglo biti ne samo *žúpa* nego i *žúpà*, pa čak i dvoslogo *žúpà*. Drugdje se ističe suprotnost između nom. *djéte*, *dáko*, *striko* (str. 126) i vok. *djète*, *dàko*, *striko*, gdje je ovo drugo očito *djéte* i sl., a ono prvo *djéte* ili *djètè* (*djètè*). Ili, na jednom mjestu čitamo *boljár* (str. 123), što upućuje na *boljār*, a drugdje *čunàr* i *lađàr* (str. 147), što bi imalo biti *čunàr* i *lađàr* prema *brìg* (str. 126) ili *mùž*, a neće biti *čunàr* kao, na primjer, *kripòst* (str. 147) za *kripòst*. Oblik gen. pl. *ljúdi* (str. 139) mogao bi se tumačiti trojako: *ljúdi*, *ljúdi* / *ljūdī* i *ljúdi*. Slično je i u stihovima (str. 144):

Tako ti sunàšca i dànka, o Zoro!
Nemòj mi srdàšca kìnìt, síni skoro.

Tu vidimo da *dànka* stoji za *dànka*, a *sunàšca* za *sùnàšca* i *srdàšca* za *srdàšca*, ali ima li *kìnìt* i *síni* biti *kìnìt* i *síni* ili *kìnīt* i *sīm*, teško je reći, dok će *nemòj* biti prije *nemòj* nego *nèmòj*. Što se tiče kratka akcenta, koji se ne bilježi, znamo da *Zoro* znači *Zòro* i *skoro* prije, već radi sroka, *skòro* nego *skorò* ili *skòro*.

²⁵ *De Istro eiusque adcolis*, str. 283 i d.; isp. također S. Ivšić, *Akcentat u Gramatici Matije Antuna Reljkovića*, Rad JAZU 194 (1912), str. 1 i d., posebno 6.

Dosta podataka o akcentu imamo i u naknadno pronađenom Katančićevu djelu *De poesi Illyrica liber* (Budae 1817), koji se čuva u rukopisu, a postoji o njemu također opširan i temeljit Matićev prikaz.²⁶ O akcentu se govori u vezi s metrikom, koja je u sklopu poetike obrađena u trećem poglavlju pod naslovom *Ars metrica poetices* (str. 58—69), i to slično kao i u *Ogledu* od prije dvadeset i šest godina: prvi i veći dio (§ I—III) zauzimalje prozodija, a drugi i manji (§ IV) nauka o pjesničkim ukrasima. Ali ako se novo, sažeto izlaganje o prozodiji (str. 58—62), a posebno akcenatska građa koja se tu donosi nešto obilnije, usporedi s onim što znamo iz prva dva spisa, a pogotovu iz drugoga, vidi se da tu, osim nešto novih primjera, nema takvih podataka koji bi na naše pitanje mogli baciti nešto više svjetla. Naš pisac, koji u jezičnim pitanjima nije bio kod kuće, ostaje — čini se — i ovdje u granicama Reljkovićeve *Grammatike*, pa su mu i znanja o akcentu u osnovi ista kao i prije. I tu nailazimo na već poznate suprotnosti kao *svāk* : *svāka* za *svāk* : *svāka* ili *svākā*, a možda i *svākā*, zatim *stvōr* : *stvora* za *stvōr* m.j. *stvōr* : *stvōra*, pa opet *dīva* : *dīvē* : *dīvo* za *dīva* ili *dīvā* : *dīvē* ili *dīvē/dīvē* : *dīvo* i sl. Drugim riječima, kratki se akcentat ne bilježi, pa se ne vidi postoji li razlika između *līpa* i *vōda*, koja i onako nije vjerojatna, dok se dugi bilježe opet tako da se mogu shvatiti ili kao razlikovanje dvaju dugih akcenata, npr. *dīva* : *dīvo*, ili naprosto kao označivanje nenaglašenih dužina, i to ispred akcenta akutom, kao *dīva* za *dīvā*, a iza njega gravisom, kao *īmām* za *īmām*.

Ako bismo s Matićem uzeli da Katančić zaista poznaje dva duga akcenta, među kojima novi dugouzlazni, npr. *līska*, što je prilično nesigurno, onda bi opet bila po srijedi nekakva prijelazna akcentuacija, i to neka vrsta višakcenatskoga sistema, pri čemu ostajemo i dalje u nedoumici sa starim akutom, tj. da li *sūša* ili *sūša*, o čemu nas naš pisac slabo obavješćuje. Isto tako nemamo sigurnih podataka o stanju kratkih akcenata, tj. o razlici *līpa* : *vōda* odnosno *vodā*. Vidjeli smo naprijed da za područje i vrijeme o kojima se radi veći utjecaj nove akcentuacije i onako nije vjerojatan.

Što se pak tiče podataka iz rukopisa Katančićeva hrvatsko-latinskoga rječnika pod naslovom *Pravoslavnik* ili *Etymologicon Illyricum*, započetoga god. 1815, ovdje se ne uzimlju u obzir sa dva razloga: prvo stoga što se radi o dosada slabo dostupnu i nedovoljno proučenu djelu, a, drugo, zato što su ti podaci za našu svrhu od sporedna značenja, jer su većim dijelom nastali u vrijeme Vukova *Rječnika* od 1818, gdje je današnji četveroakcenatski sistem bio već koliko-toliko utvrđen.²⁷

Uopće, kad je riječ o Katančićevim navodima o akcentu, valja imati na umu, s jedne strane, potrebu razlikovanja između akcenta kojim pisac

²⁶ T. Matić, *Katančićev De poesi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*, Rad HAZU 280 (1945), str. 148 i d. Ovdje se služim navodima iz toga prikaza.

²⁷ SPH 26, str. LXXXVII i d.; isp. također J. Hamm, *Etymologicon Illyricum*, »Nast. vjesnik« 51 (1942—43), str. 12 i d., napose 28, gdje ima kratka napomena o akcentu.

govori i onoga koji opisuje, a, s druge, i činjenicu da su se njegova shvaćanja o akcentu u toku vremena očevidno mijenjala. Drugim riječima, za nas bi bili najmjerodavniji podaci iz *Brevis animadversio* od 1791, a oni iz ostalih djela samo utoliko ukoliko ne odstupaju bitno od njih.

Prema tome, ni iz Katančičevih podataka o akcentu ne možemo zaključiti ništa više nego da mu je poznata kvantitativna suprotnost između dugih i kratkih vokala i, možda, tonska razlika između dvaju dugih akcenata, ali nam o sistemu kombiniranja tih dvaju elemenata kaže premalo. Čak i za nas najvažnije pitanje mjesta akcenta ostaje većim dijelom u tami, jer se ne može ustanoviti u kojoj se mjeri akcenat piščeva jezika, koji je na tlu bivše srebrno-bosanske provincije bio bez sumnje izložen i bosanskom utjecaju, bio već pomakao od starijega sistema prema novom. Tek kao hipoteza mogao bi se uzeti u obzir kao osnova ovaj ili onaj tip troakcenatskoga sistema (s dugim uzlaznim bez kratkoga). Stoga nam u našu svrhu, tj. da bismo utvrdili u kojem odnosu stoji akcenat prema iktusu jakoga vremena, ne ostaje drugo nego da u tekstu označujemo dvojaki akcenat: akutom (´) novi, a gravisom (˘) stari. Nađemo li da ni jedan ni drugi ne *tendiraju* vidljivo za tim da se podudare s iktusom, moći ćemo zaključiti da je pjesnikov metrički stih zaista građen kvantitativno, bar u smislu njegovih vlastitih pravila. Dakle, bilježiti ćemo ovako:

*Pán svíralom jédnòc zápovid na Féba pótòčne
séstrè kúpi na gòri Frúškoj kod Srímà pónòsnog.*

Treba dodati da za nas nije odlučan samo podatak o podudaranju akcenta s jakim vremenom već i podatak o njegovu odudaranju od slaboga, jer bismo samo uz visok postotak obaju podataka dobili i visok postotak čistih akcenatskih daktilo-troheja, koji karakterizira akcenatski stih, dok nas nizak postotak takvih taktova upućuje na kvantitativnu tehniku.

Na taj se način moglo statistički utvrditi da se, na primjer, u Katančičevu daktilskom stihu, kao najbrojnijem, akcenat, bilo stari ili novi, ne podudara s iktusom jakoga vremena češće nego što bi trebalo očekivati prema računu vjerojatnosti, tako da postotak čistih daktilsko-trohejskih taktova ne iznosi više od 16,9%.²⁸ A to bi za akcenatski građen stih bilo, dakako, premalo. Čak ako tu i tamo i naiđe pokoji stih u kojem se akcenat, ili novi ili stari, podudara pretežno s iktusom, kao na primjer:

Dobrò veliš; ali znàm, da me ljùbiš, jà da te ljùbim

ili

Túžio si níki dán, da te nítko próslavit ód svih —,

gdje u prvom stihu imamo znatno podudaranje staroga, a u drugome novoga akcenta s iktusom, ni to ne mijenja bitno opću sliku, jer su takvi stihovi slučajna pojava. Najčešći su, bolje reći — prosječni takvi u

---

²⁸ To će reći da ta dva takta nisu upadno češća od ostalih.

kojima je podudaranje akcenta s jakim vremenom a nepodudaranje sa slabim tako rijetko da se dobiva pretežno nedovoljan postotak daktilsko-trohejskih taktova da bi se stih mogao označiti kao pseudokvantitativan, tj. sa znatno većim postotkom takvih taktova nego što je prosjek od 16,90%. Takav su slučaj, na primjer, dva prva navedena heksametra, u kojima po starom akcentu ima tri akcenatska daktilo-troheja (*Féba po-, -tòčne i -nòsnog*), dok po novome nema ni jednoga, što zajedno daje svega 12,30%, dakle manje od prosječnih 16,90%.

To bi upućivalo na zaključak da je Katančićev metrički stih građen čisto kvantitativno, tj. tako da, uz ritmičku neutralnost akcenta, u jakom vremenu stoji obvezno dužina, bilo »prirodna« ili »položajna«, a u slabome dvije kraćine zamjenljive dužinom (prema razmjeru $\cup \cup = -$). Tek sada dolaze u obzir navodi iz *Ogleda*, gdje se ta stihovna praksa i obrazlaže kao takva.

3.

U tom bi se smislu kvantitativni karakter Katančićeve klasičke metrike mogao smatrati dokazanim, pa bi sada valjalo u okviru te metrike ogledati odnos između teorije i prakse, tj. odgovoriti na pitanje, koliko su prozodijska pravila, kako ih izlaže sam autor, provedena u djelo, tj. kako su ugrađena u metričko-ritmičku strukturu stiha.²⁹ U tu ćemo se svrhu zadržati najprije na *Ogledu*, u kojem se u ono vrijeme opće poznata pravila latinske prozodije prvi put primjenjuju u građi jednoga od naših književnih narječja, u danom slučaju pjesnikova ikavsko-škavskoga književnog jezika, što ga on, za razliku od drugih naših narječja, označuje kao »ilirski jezik«. Sama se pravila izlažu u četiri paragrafa ili »leges«, kako se u tekstu zovu, i to veoma sažeto, a ponešto i nejasno. Stoga se Petravić vjerojatno i odlučio radije za prijevod, koji je i sam djelomično nejasan, nego za tumačenje.³⁰

Ovdje ćemo radije pokušati ovo drugo.

Cijeli se *Ogled* može podijeliti u dva dijela: na prozodiju (§ I—III) i metriku (§ IV).

U prvom se paragrafu govori na primjerima višesložnih riječi općenito o kvantitetu slogova, koji su dugi ili po prirodi, a to su oni »quae gravi aut acuto exprimuntur sono«, kao *gusta, liska* odnosno *suša, biva*, ili po položaju, kao *mislim*, tj. ako iza vokala slijede dva konsonanta koja nisu *muta cum liquida*, npr. *toplo*, u kojem je slučaju slog *communis*, tj. neodređen (dug ili kratak).³¹ O kratkim se vokalima govori samo u vezi

²⁹ SPH 26, str. 294 i d.

³⁰ O. c., str. 20 i d.

³¹ Naš pjesnik, kao i drugi Slavonci, rijetko upotrebljava geminaciju ili udvajanje konsonanta iza kratka akcenta, pri čemu onda i slog s kratkim vokalom, dakle po prirodi kratak, postaje po položaju dug; tako piše *lipa* za *lipa*, ali *kolo*, iako je po srijedi isti fonološki tip.

s kraćenjem primarno dugih slogova, kao u primjeru *diva* ali *divica*, gdje prvi slog u izvedenici »in brevem abit« (očevidno za razliku od latinskoga, gdje etimološka dužina u izvedenicama po pravilu ostaje).

Ovdje, kao što znamo, ostaje sporno pitanje odnosa između akcenta i dužine, npr. *gusta* : *suša*, osobito u prvom članu suprotnosti (*gústa* ili *gústā*?).

Drugi paragraf raspravlja o kvantitetu jednosložnica, pri čemu se razlikuje više slučaja.

Riječi od jednoga vokala, kao *i*, svagda su duge, dok su one kao *da*, *ne*, *po* i sl., »cum non producant sonum« (valjda kao *jā*, *tō*, *mī*), neodređene, a pred vokalom kratke; one kao *sad*, *od*, *nut* i sl. drže se slijedećega pravila (tj. također su neodređene; isp. dalje *pivat*). Dvoglasni, kao *ao*, *ie*, *ei* i dr., jesu dugi, »ni dividantur« (misli se valjda na dijerezu).

U trećem je paragrafu riječ o završecima, najprije o onima na vokal, a onda o onima na konsonant. Među vokalskim završecima *a* i *e* su kratki, osim u slučajima kao *ženē* u gen. sing i *čujē se*, ovo drugo »in contextu« (inače valjda *ne*, npr. *čuje*); što se tiče završetaka konsonantskih, kao u *pivat*, oni su pred vokalom kratki, a pred konsonantom dugi, »siquidem . . . neque lex prima impedit« (misli se npr. *veliš* i sl.).

Među konsonantima kao što su *ć*, *đ* i *nj* razlikuju se primarni »prosti« *ch*, *gy*, *ny* od sekundarnih *tj*, *dj*, *nj*, koji su kao »izvedeni« neodređeni, tj. mogu činiti poziciju.

Treći paragraf govori još samo o eliziji, a inače o metrici. O eliziji se kaže da se, osim u jednoj pjesmi, ne provodi (što nije sasvim točno).

O metrici se daju svega dvije-tri napomene. Ekloge su, kaže se tu, pisane protiv običaja u distihu, osim treće, koja je u heksametru. Što se tiče »iliričkoga« pjesništva, ono je sve u trohejskom stihu, i to većinom u čistom »alkmanskom« (misli se na čiste troheje), dok su u ostalima prvi i krajnji slogovi, koji se obično dulje, sačuvani (misli se valjda na slučaje kao *kitte* mj. *kite* (-) ili *svattovā* mj. *svatova* (- /-), gdje bismo imali »nečiste« troheje).³²

Posljednja se rečenica odnosi na pjesnikove mađarske pjesme, koje se u zbirci ne donose.

To su sva Katančićeva pravila o građenju »iliričkih« stihova, napose metričkih po klasičkim uzorima. Očito je da ta pravila trpe od kratkoće. Šafařík podsjeća da se većim dijelom podudaraju s pravilima novije češke »časomíre«, tj. kvantiteta,³³ iako se radi o općim pravilima latinske prozodije. Vjerojatnije će biti da se naš pjesnik, ako ne u općim točkama, a ono u pojedinostima, osobito u pogledu jednosložnica, osvrtao na mađarske uzore, prema kojima je i sam pjevao mađarski.

³² Tim prenošenjem kvantitativnoga načela i u našu narodnu metriku bavi se Katančić potanje u svom djelu *De poesi Illyrica*; isp. Matić, Rad HAZU 280, str. 160 i d.

³³ »Krok« 3, str. 32.

No Katančić nije svagda jasan ni u formuliranju ni u primjeni svojih pravila, pogotovu zato što ima prozodijskih slučaja koji u njima nisu obuhvaćeni, a u praksi dolaze. Tako se, među ostalim, ne vidi vrijede li pravila o poziciji i među riječima, pa se u tom smislu različito postupaju; tako početni skupovi *sv, sl, zv* i sl. sad čine sad ne čine poziciju, *n* se ne spominje kao *liquida*, a ponekad se ponaša kao takvo, dok se vokali u završecima sasvim proizvoljno dijele na kratke i neodređene, pri čemu oni prvi mogu tu i tamo biti i dugi. Tu neodređenost vokalskih završetaka ističe Šafařík kao pjesnikovu zabludu pa se pita: »Co jej k tomu pohnulo, naskrze nepochopuji.«³⁴ Imamo li pak na umu da su se u pjesnikovu književnom jeziku, kako smo vidjeli, križala dva govora, rodni podravski sa slabo izraženim dužinama nastavaka i ikavska štokavština na posavskoj osnovi, onda bi u njega neodređenost završetaka, osobito vokalskih, mogla biti posljedica toga križanja. Tim proizvoljnim rješenjem ostavio je sebi, tako reći, slobodne ruke u metričkom rukovanju krajnjim vokalima, koji su u nas uopće veoma česti, i tako olakšao posao. To bi već bila pseudokvantitativna crta, kad ne bi bila teoretski uočena. Drugi Šafaříkov prigovor, koji se tiče tobože neumjesne pozicije pri geminaciji, npr. *lippa, kitta, kappe* i sl., uz napomenu da je pjesnik u tome bio zaveden nepravilnim pravopisom dalmatinskih Ilira, opravdan je samo napola: takav postupak, u biti također pseudokvantitativan, omogućuje da se i kratko naglašen vokal uzimlje kao dužina, što je doduše samo grafički privid; teža je stvar što pjesnik i tu postupa proizvoljno, tj. služi se geminacijom nedosljedno, samo gdje mu je metrički potrebna.

Treba uopće imati na umu da Katančić, kako i sam ističe, nije u svom poslu oko primjene prozodijskih pravila imao domaćih uzora, pa se nužno morao osvrtnuti na strane. A tu je mogao naći, uz više ili manje dosljednu primjenu općih latinskih pravila, i veoma različita rješenja u pojedinostima. Tako se, na primjer, tri mađarska suvremena autora, David Baróti Szabó, Josip Rájnis i Nikola Révai, o kojima će dalje biti govora, razilaze u nizu sitnijih rješenja, osobito u pitanju jednosložnica i završetaka.³⁵

Jednom riječju, Katančić je, polazeći od osnovnih pravila latinske prozodije, a zagledajući vjerojatno u pojedinostima i u mađarske priručnike, stvorio prilično suvisao, iako podosta proizvoljan pravilnik prozodije svoga književnog jezika za potrebe metričkoga stiha po grčko-rimskim uzorima. U tom je poslu morao savladati, tj. prozodijski uočiti, fonološke crte književnoga jezika koji u pogledu akcenta i kvantiteta nije bio strogo ujednačen, to prije što je više ili manje i odstupao od

³⁴ *Ibid.*, str. 33. Isti prigovor čitamo i u poznatom Šafaříkovu pismu Rakovcu: »Namentlich — steht tu — gebraucht Katancsich einige Vocale, welche in der Aussprache entschieden entweder bloss kurz, oder bloss lang sind, durchaus als *ancipites*. Das ist gefehlt«; isp. M. Šrepel, *Iz ostavine Dragutina Rakovca*, Grada 3 (1901), str. 257.

³⁵ Négyesy, o. c., str. 120 i d.

njegova rodnoga govora. Ako u tome nije potpuno uspio, nije ni čudo. Ali koliko je teoretski obuhvatio, toliko je u praksi i proveo, iako ne sasvim dosljedno.

4.

Dosada smo se zadržavali gotovo isključivo na pitanjima prozodije Katančićeva klasičkoga stiha kako bismo proučili njegovu ritmičku osnovu, dok smo se metrike u pravom smislu riječi dotakli tek uzgred. Sada, pošto smo utvrdili njegov u osnovi kvantitativan karakter, treba da se pozabavimo i glavnim crtama metrike, tj. da ogledamo pojedine vrste stihova u okviru pjesnikova ograničenoga izbora iz bogatoga inventara antičkih stihovnih oblika.³⁶

Već smo rekli da se Katančić u svome hrvatskom pjesništvu po klasičkim uzorima ograničio na svega četiri stiha odnosno strofe: na heksametar *katà stichon*, elegijski distih, dakle heksametar u društvu s pentametrom, zatim na safičku i drugu asklepijadsku strofu.

Sto se tiče daktilskih stihova, heksametra i pentametra, kao najbrojnijih, ima ih ukupno 238, od čeka su 136 stihički upotrijebljeni heksametri, a 51 distisi s toliko heksametara i isto toliko pentametara. To su, kako ih sam pjesnik zove, »peto- i šestonoge«, pet bukolskih pjesama ili ekloga u kojima se u različitim tonovima variraju teokritovsko-vergilijevski ugodaji pastirske idile.³⁷ U izboru stihova pjesnik odstupa od svoga očevitno izravnoga uzora Vergilija time što u pastirsku idilu uz stihički heksametar unosi i distih. U tome se, možda, ugledao u svoga mađarskog suvremenika D. Barótija Szabóa, o kojem će biti govora dalje.

Katančićev je hrvatski heksametar, kao i latinski, sastavljen od šest daktilsko-spondejskih stopa u smislu razmjera $\cup\cup = \text{—}$, pri čemu je šesta stopa redovito spondej ili, s obzirom na neodređenost krajnjega sloga, i trohej. Shema mu je, dakle, sasvim »klasična«:

- ∪∪ - ∪∪ - ∪∪ - ∪∪ - ∪∪ - ∪∪ - ∪

Evo nekoliko primjera:

Pān sviralōm jēdnōc zapovīd nā Fēba potōčnē

I 5, 1

ili

Štō si se nā vijačū tūžān, Slavodružē, podūpra_o?

I 3, 1

³⁶ O grčkim stihovima koji ovdje dolaze u obzir isp. N. Majnarić, *Grčka metrika* (= Djela JAZU 37), Zagreb 1948, str. 17 i d. i 74 i d., a o latinskima F. Crusius i H. Rubenbauer, *Römische Metrik*, München 1961⁹, str. 48 i d. i 99 i d.

³⁷ Matić, SPH 26, str. 295 i d.

ili

Jūtro bijāše nakōn, pāmtīm, studenōga misēca

I 4, 1.

Slobodna izmjena daktila i spondeja u heksametru omogućuje 32 varijacije stiha, od tzv. »holodaktilskih«, tj. onih sa pet daktila, pa sve do »holospondejskih«, tj. onih u kojima su sami spondeji.³⁸ Ali naš se pjesnik, u smislu uobičajenoga izbora, služi samo nekim oblicima. Holodaktilskih stihova nema mnogo, npr.

Aj meni! Ti si moju sviralu, Slavodruže, ponavlja,

I 3, 9,

ali su zato najčešći oni sa po jednim ili po dva, veoma rijetko sa tri spondeja, dok se onaj sa četiri nalazi svega jednom ili dvaput. Takvi su, na primjer, s jednim spondejem:

San jeda lī nōčni, jeda li tebe ljubice trude?

I 3, 2

ili sa dva odvojena:

Nā glāvi mu klobuk s pečatī, nā tilu odilo

I 3, 20

ili sa dva zaredom:

Nigda kolo strahotū tākvū pāstirsko ne ćuti

I 3, 23

ili sa tri:

Šūti, mlada ludō! Nē znāš nit vrīme starirsko

I 5, 22

ili sa četiri:

Dēd pōčmī stārū, znāš, ōd Đūrđica popīvku

I 2, 45.³⁹

U našega pjesnika nema nijednoga »spondejskog« stiha, tj. takva u kojem bi peta stopa bila spondej. Takav je i u grčko-rimskih daktilika dosta rijedak.

Budući da u našem jeziku akcenat, bio stari ili novi, nije vezan uz kvantitet, kao što je u latinskom, ovdje se na kraju stiha, u dvjema ili trima posljednjim stopama, akcenat i »iktus«, tj. jako vrijeme, samo

³⁸ Majnarić, o. c., str. 19 i d. — Ako se tzv. »spondejski« stih (v. dalje) ne prakticira, onda se taj broj prepolavlja na 16. Takav je slučaj ovdje (kao i većinom u našem novijem tonskom heksametru; isp. M. Kravar, *Naš prijevodni heksametar danas*, »Živa antika« 10 [1960], str. 277 i d., napose 285 i d.).

³⁹ U tom stihu stoji u budimskom autografu *počimaj* mj. *počmi*, pa se tako i u njemu prva stopa javlja kao daktil: *Dēd počī-(maj)*... , čime se onda broj spondeja i ovdje svodi na tri.

slučajno podudaraju, što je u latinskom heksametru gotovo redovita pojava.⁴⁰ U tome je, dakle, naš kvantitativni heksametar bliži grčkom nego latinskom.

Od uobičajenih cezura, tj. usjeka unutar stope, daleko je najčešća treća muška, dok su ostale — treća ženska ili »trohejska« pa druga i četvrta muška (većinom obje zajedno) — prilično rijetke, npr.

Ta, Miloglase, žalost, // taj plač nas slidi kozare!

I 3, 37

ili

nit razumiš tvoje riči, // niti znaš pisme božanske!

I 5, 23

ili

u tri dni // da nestane svih, // da nejma nijedne

I 3, 32.

Ni bukolska dijereza, tj. »rastava« između 4. i 5. stope, nije vidljiva česta, kao što bi se očekivalo u pjesmama bukolsko-idiličkoga sadržaja, npr.

žudih. Ti tuguješ. // Da što ti je, / družje poljubni?

I 3, 12.

U jednom se stihu, lišenom prave cezure, nalazi nedopuštena dijezeza iza 3. stope:

Vilā. Pan svirat počē, / sestre kolo vode skladno

1, 5, 13.

Velika prevaga treće muške cezure unosi stanovitu mjeru monotoniye u liniju stiha, osobito u većim nizovima stihova.

U pogledu punjenja stopa sve je uglavnom na svome mjestu: daktil se po pravilu zamjenjuje samo spondejem ili, na kraju stiha, i trohejem.⁴¹ Rjeđa su odstupanja uvjetovana prozodijskim omaškama; tako, na primjer, palimbah: *vrīmē sta-* (I 5, 22), ili kretik: *-lō vodē* (ispred skupa *skl-*; I 5, 13) i sl.

Sličan je po strukturi i elegijski distih, gdje valja ogledati ukratko pentametar, kojega je shema:

- 00 - 00 - // - 00 - 00 -

⁴⁰ Tako, na primjer, u Vergilija, *Buc.* I 1 i d.: *sub tēgmīne fāgi; medītāris avēna; et dūlcia līnquimus ārova; tu, Tītyre, lēntus in ūmbra; Amārýllida sílvas* itd. Je li to podudaranje akcenta i iktusa prozodijska nužda ili traženi postupak, veoma je sporno; isp. L. P. Wilkinson, *Golden Latin Artistry*, Cambridge 1966, str. 120 i d.

⁴¹ Drukčije biva u modernom tonskom daktilskom stihu, gdje se, prvo, daktil zamjenjuje trohejem i gdje, drugo, oba ta »takta« imaju mnogo »nepravih« zamjena; isp. o tome u mene, »Živa antika« 10, str. 292 i d.

Evo jednoga distiha:

Glas oni sladko slišat, // vitrić kada pune zapadni,
listje kad uztrepti, // grančica kad se vije.

I 1, 1—2

U pentametu se oba polustiha svršavaju dužinom, ovdje *uztrepti* i *vije*, što našem pjesniku nije teško postići, kad su mu pravila za kvantitet krajnjih vokala, kako smo vidjeli, onako široka.

Zamjena daktila spondejem ograničena je, kao i u grčko-rimskih daktilika, na prvi polustih; u tome nema izuzetaka.

Više se puća krajnje riječi polustihova, kao i u originalnom stihu, nalaze u hiperbatu obilježenu rimom, npr.

Nek se sabor sviralom // vazda spominja našom.

I 2, 102

Oba daktilska stiha nameću više puta neobičan red riječi, koji ide na štetu smisla, npr.:

Baš na polju kod Bajne vitez tako Luke posiče
Dombega . . .

I 2, 39—40,

tj. »kod Bajne Luke«. Ali poremećaj reda riječi u stihu ne ide ovdje tako daleko kao što zna ići, na primjer, u latinskom daktilskom stihu.⁴²

Jednom riječju, u Katančića se kvantitativni daktilski stihovi odlikuju uglavnom pravilnom i gipkom daktilsko-spondejskom shemom, ponešto jednoličnom linijom i pravilnim punjenjem stopa; odstupanja su veoma rijetka.

U trima pjesmama, pohvalnim odama pod imenom »tamburne inostranske«, primijenio je naš pjesnik, kako smo vidjeli, i dvije lirske strofe klasičke metrike: safičku dva puta i drugu asklepijadsku jedamput.⁴³ S obzirom na silabičko-kvantitativni princip kojim se određuju tzv. »eolski« stihovi ili »logaedi« u sastavu dviju strofa (kao i mnogih drugih kojih ovdje nema) radi se o metričkim recima još strože strukture nego što su daktilski oblici. Ti su stihovi, kako s obzirom na ritmičku strukturu tako i s obzirom na cezure, dobili konačan oblik u Horacija, pa ih naš pjesnik u toj fakturi i unosi među svoje »ilirike« metre.⁴⁴

⁴² Tipičan je primjer početak Ovidijevih *Metamorfoza*, koji glasi:

In nova fert animus mutatas dicere formas
Corpora . . .

tj. »animus fert dicere formas mutatas in nova corpora«. U grčkom je stihu red riječi kudikamo prirodniiji.

⁴³ Matić, SPH 36, str. 308 i d.

⁴⁴ Crusius-Rubenbauer, *o. c.*, str. 104 i d. i 106.

To vrijedi prije svega za safičku strofu, koja se sastoji od tri safička jedanaesterca sa shemom

i tzv. adoneja

U jedanaestercu je 4. slog, prvobitno neodređen, svagda dug, a cezura se nalazi po pravilu iza 5. sloga.

Takva je strofa:

*Seko, jurv(e) od pol // visokoga dneva
s četverim sivci // k ledenom zapadu
odlazi stanak // pohodit pokojni
žarko sunašce.*

II, 3, 1—4

Rjede se cezura susreće iza 6. sloga, npr.

Ljubavi plod čiste // skoro pokaži

II 1, 21.

No ima i pokoji stih bez cezure, kao

bila pram Viktoriji jest divojki

II 1, 14.

Slično se prenosi i druga asklepijadaska strofa, koja se sastoji od tri asklepijadeja sa shemom

i glikoneja

I ovdje je 2. slog, isprva neodređen, svagda dug, a cezura stoji iza 6. sloga.

Evo takve strofe:

*U društvu koliko // Cintija mlada
sestrica tirajuć // zvirke dugo, zahod
ladit sunčani kad // počme tihu šumu,
žudi luk položiti doli.*

II 2, 1—4

Stroga struktura dviju strofa nameće tu i tamo još teže poremećaje u redu riječi nego što su oni u daktilskim stihovima; tako u gore navedenoj safičkoj strofi, gdje se smisao jedva razabira, tj. »Seko, žarko sunašce jurve odlazi s četverim sivci od pol visokoga dneva k ledenom zapadu pohodit pokojni stanak.« Slična je i navedena asklepijadaska strofa, gdje je smisao: »Koliko Cintija, tirajuć dugo zvirke u društvu mlada sestrica, želi položiti doli luk, kad sunčani zahod počme laditi tihu šumu...«

Takav red riječi nije, čini se, smetao klasicističkom ukusu pjesnikova vremena, a u svakom slučaju manje nego našem danas.

Naš se Katančić, kako vidimo, pokazuje kao vrstan poznavalac antičke metrike, osobito kako je prakticiraju dva velika rimska klasika, Vergilije i Horacije. Ali da su mu i grčki majstori metričke forme bili poznati, dokazuje ono nekoliko njegovih grčkih stihova. Čak bi se moglo reći da je okretniji u metrici nego u prozodiji. U tome nema ništa čudno. Jer našem je pjesniku potkraj XVIII stoljeća bilo lakše prenijeti u naš jezik dio inventara grčko-latinske metrike, gdje nije bilo nepoznanica, nego stvoriti u njemu dosljedan sistem prozodije po klasičkim uzorima, gdje mu se opirala tada još nesređena jezična građa.

Uostalom, on se na oba područja — na jednom s više, a na drugom s manje uspjeha — oslanjao na vlastitu praksu u latinskom stihu, gdje su i prozodijska i metrička rješenja bila tradicionalno dana.

5.

Ostaje da kažemo nekoliko riječi o izvorima, sudbini i značenju Katančićeva metričkoga eksperimenta.

Na pitanje odakle je naš pjesnik crpao stručno znanje u svom radu na primjeni klasičke metrike na svoje hrvatske stihove, koje se pitanje nameće samo od sebe,⁴⁵ može se danas dati općenit odgovor, pa i to više u pogledu općih poticaja što ih je dobivao nego posebnih utjecaja pod kojima bi bio stajao. U obzir dolaze tri vrste pjesničkih izvora.

Prije svega, Katančić je bio vrstan latinski pjesnik, koji je na latinskom i propjevao, i to još u vrijeme školovanja u osiječkom samostanu, pa je na tom jeziku pjesnički najviše i dao. Kad se nešto poslije toga — ne znajući za domaće pokušaje u tom poslu — dao na građenje hrvatskih stihova po načelima klasičke metrike, što ih je i teoretski razradio, stajao je pred istim zadatkom kao i toliki drugi evropski pjesnici-latinisti u sličnu poslu: radilo se, kako smo vidjeli, o prilagođivanju već postojećih i opće poznatih pravila latinske prozodije na građu materinskoga jezika. Takvih je pokušaja bilo, kako već znamo, širom Evrope, pa i u tzv. pannonskom pjesničkom krugu, kojem je i sam pripadao, a bilo ih je ne samo na mađarskom nego, bar u zamecima, i na hrvatskom. O lakoći s kojom su evropski pjesnici-latinisti umjeli metrički prelaziti s latinskoga jezika na materinski svjedoče uz ostalo i tzv. *carmina macaronica*, dvojezični, većinom šaljivi pjesnički sastavi u kojima se latinske riječi i oblici, obično u pseudokvantitativnom ritmu, miješaju s domaćima. Takve su pjesme cvale osobito od XV do XVII stoljeća, a bilo ih je svuda pomalo.⁴⁶ U nas se javljaju doduše nešto kasnije, ali se može pretpostaviti da im je,

⁴⁵ Postavlja ga i Matić, ali ga ostavlja otvorenim; isp. SPH 26, str. LXII i d. i LXV i d.

⁴⁶ Isp. o tome F. W. Genthe, *Geschichte der macaronischen Poesie und Sammlung ihrer vorzüglichsten Denkmale*, Wiesbaden 1966².

osobito u krugovima bliskima crkvi, prethodila dulja usmena predaja. Nešto naših anonimnih primjera bilježi, prema jednom rukopisu iz XVIII stoljeća, Šafařík,⁴⁷ dok su ih u XIX stoljeću sastavljali, na primjer, Franjo Milašinović i Pavao Štoos. Takve bi pjesme, što je u našem slučaju također važno, mogle prema Šafaříkovu navodu biti i starije od Katančićevih »iliričkih metara«.

U svakom slučaju, može se uzeti kao sigurno da su našem pjesniku njegova teoretska znanja i praktično iskustvo iz vlastite latinske pjesničke prakse bili prvo vrela poticajâ u radu na hrvatskom metričkom stihu.

Drugi je izvor takvih poticaja mogla biti djelatnost mađarske »klasičke škole«, koja upravo u vrijeme pjesnikovih višekratnih boravaka u Mađarskoj, osobito u Budimu, radi na preporodu klasičke metrike u domaćem pjesništvu. Tu su među prvima bili bivši isusovac David Baróti Szabó, autor oveće zbirke pjesama u klasičkim metrima (*Űj mértékre vett külömb' verseknek három könyvei* [*Tri knjige razliĉnih pjesama u novom metru*], Košice 1977) i prevodilac Vergilijeve *Eneide* i *Ekloga*, pa učeni skolop Nikola Révai, pjesnik elegija u metriĉkim stihovima, i Josip Rájnis, pisac kvantitativno-metriĉkoga priručnika s primjerima i pravilima (*A magyar Helikonra vezérle kalauz* [*Početni vodiĉ na mađarski Helikon*], Požun 1781).⁴⁸ Uskoro zatim djeluje ĉitava plejada viĉdenih mađarskih pjesnika koji se sluŹe klasiĉkim oblicima stiha, poneki od njih na tisuće. Ali, ako se usporede pojedinaĉna prozodijska rješenja gore spomenute trojice s Katančićevim *Ogledom*, ne može se utvrditi izravan utjecaj mađarskih autora, iako su im problemi analogni na obje strane, dok se u pojedinostima, kako smo vidjeli, i tri mađarska pisca tu i tamo razilaze. Uostalom, naš je Katanĉić u primjeni latinske prozodije na slavonsku ikavsku štokavštinu stajao pred kudikamo teŹim poslom nego njegovi mađarski suvremenici: prvo, stoga što je mađarski metriĉki stih, kojem su sigurni temelji bili postavljeni još sredinom XVI stoljeća,⁴⁹ bio već obilno u upotrebi, tako da je »deákos iskola«, osobito u pogledu teorije, više obnavljala i sređivala nego što je stvarala, a drugo, zato što su pitanja mađarske prozodije, u kojoj se suprotnosti izmeĉu dugih i kratkih vokala i pravopisno biljeŹe, bila mnogo jasnija od onih što ih je Katanĉić morao rješavati u svome knjiŹevnom jeziku, o kojega prozodijskim crtama i danas tako malo znamo.

Nema sumnje, s druge strane, da je opća atmosfera preporoda mađarskoga pjesništva na latinskim temeljima, kako ističe i Matić,⁵⁰ morala djelovati i na Katančićev rad na istom polju, iako valja imati na

⁴⁷ »Krok« 3, str. 26 i d.

⁴⁸ Isp. Sótér, o. c. III, str. 91 i d., i Négyesy, o. c., str. 58 i d., 75 i d. i 81 i d.

⁴⁹ Prvi su takav pokušaj distisi Ivana Sylvestra, zvanoga Erdösi, u posveti njegova mađarskoga prijevoda *Novoga zavjeta* iz 1541, nakon ĉega je za dva stoljeća slijedilo ĉetrdesetak autora, meĉu njima i nekoliko viĉdenih pjesnika, sa što većim što manjim prilozima u klasiĉkim metrima, osobito daktilskim; isp. Sótér, o. c. I, str. 298 i d., i Négyesy, o. c., str. 29 i d.

⁵⁰ SPH 26, str. LXVI.

umu i to da je naš polihistor u Budimu, pa i u svijetu, stekao veće ime kao učenjak nego kao pjesnik. Ali da se u tome podunavskom pjesničkom krugu, tzv. »panonskom Parnasu«, kojem je pripadao, koliko-toliko kretao, vidi se i po njegovu pjesničkom radu na mađarskom, također u klasičkim metrima. Od svega nam je, na žalost, poznata samo pjesma *Magyar lant (Mađarska lutnja)* u gotovo besprijekornu alkejskom ritmu.⁵¹

Treće, pa i jedino što u smislu poticajâ i utjecajâ ostaje kao sigurno, jesu osobni Katančičevi dodiri s učenim ljudima koji su mu u tom poslu mogli biti pri ruci, a o kojima i sam na ovaj ili onaj način izvješćuje. Ako ostavimo po strani ime Jurja Alojzija Szerdahelya, kojem kao »suo in aethetica olim moderatori«, dakle učitelju opće estetike, i posvećuje *Fructus auctumnales*, tu je, na području hrvatske klasičke metrike, na prvom mjestu njegov osiječki učitelj, franjevac Josip Pavišević, kojem se u *Metra Latina* I 1, 13 izrijekom zahvaljuje riječima:

Tu me, Pater, crebris, quod amas, metris
invisis; amplis et mea laudibus
extollis, ausus primum ego quae
Illyrico cecini cothurno.

Taj tekst govori dovoljno jasno u prilog shvaćanju da su izravni poticaji na posao oko klasičke metrike u hrvatskom stihu došli pjesniku ipak iz domaćega kruga. Drugim riječima, naš je pjesnik, kako Matić s pravom naslućuje,⁵² vjerojatno već u Osijeku počeo pjevati metrički i na hrvatskome, pa je onda mogao i u drugim sredinama u kojima se kretao crpsti poticaje u tom radu. O bilo kakvim izravnim utjecajima u tom poslu nema, bar za sada, vidljivih tragova. U tom smislu valja i shvatiti njegovo uvjerenje da svoj »metrum Illyricum« gradi »absque omni exemplo«, iako je — objektivno uzevši — imao, kako smo vidjeli, i domaćih prethodnika.

No, kako god bilo, Katančić u svom poslu oko kvantitativne metrike nije u nas bio osamljena pojava. Šafařík, koji od prethodne proizvodnje navodi samo spomenute makaronske pjesme i pseudo-Magdaleničev distih ne znajući za pokušaje Zrinskoga i Vitezovića, spominje među suvremenicima našega pjesnika samo Antuna Ivanošića, a među mladima Karla Pavića, dakovačkoga kanonika, i Franju Milinkovića, đurđevačkoga župnika, koji su svi, po njegovu sudu, pjevali u kvantitativnim metrima više ili manje po ugledu na Katančića.⁵³ Ali treba podsjetiti da je u danom slučaju veoma teško, gotovo nemoguće dokazati da navedeni pjesnici, kao nosioci različitih akcenatskih sistema, grade stihove po Katančičevim pravilima, jer će ovdje biti po srijedi pseudokvantitativna, tj. djelomično akcenatska tehnika stiha u okviru pozicije, kakve imamo i prije njega. Sto se tiče Ivanošića, u kojega su odstupanja od akcenta znatno manja

⁵¹ Priopćio ju je Matić u redakciji L. Hadrovicsa; isp. SPH 26, str. LXIV i d.

⁵² *Ibid.*, str. LXII.

⁵³ Isp. »Krok« 3, str. 24 i d., i njegovu *Geschichte der südslavischen Literatur* II, Prag 1865, str. 141 i d.

nego u našega pjesnika, o čemu govorim na drugom mjestu, mislim da takav utjecaj, unatoč protivnom mišljenju Matičevu, ne dolazi u obzir, to više što je njegov *Svemogućí stvoritelj* izašao već 1788, tj. tri godine prije nego prozodijski *Ogled u Fructus auctumnales*. Uopće valja ovdje računati s time da u Katančića nije nova kvantitativna teorija, već samo tehnika njezine primjene, koja sa svoje strane uvelike ovisi, prvo, o prozodijskim osobinama pjesnikova govora, koji je za nas najčešće nepoznata i, drugo, o osobnim shvaćanjima u pitanju pojedinačnih rješenja, koja su također različita.

Treba, uzgred rečeno, pretpostaviti da na području o kojem je ovdje riječ nije ni izdaleka sve istraženo. Veoma je vjerojatno da po našim knjižnicama i arhivima, ne samo javnima nego i privatnima, a pogotovu crkvenima, ima tu i tamo još rukopisne građe s prigodnim pjesmama u metričkom stihu. Naprijed spomenuti Milašinovićevi i Štoosovi makaronski stihovi iz XIX stoljeća samo potkrepljuju takvu slutnju.

Što se pak tiče značenja Katančićeva rada na uvođenju kvantitativne metrike u naše pjesništvo, valja ga ocjenjivati nadasve u svjetlu njegova vremena, dakle na pozadini svega onoga što je doonda bilo urađeno na tom području u evropskim razmjerima, a posebno u našem bližem susjedstvu, pa čak koliko-toliko i u nas. Kao pjesnik jezično mješovitoga panonskoga kruga, u kojem će se kvantitativna metrika njegovati, bar na mađarskom, a u susjedstvu i na češkome, još čitava dva stoljeća, on je u nas prvi napustio pseudokvantitativnu praksu građenja metričkoga stiha prema slušnom dojmu skandiranja antičkih metara da bi je zamijenio odgovarajućom metričkom tehnikom na osnovi teoretskih načela. Nije isključeno da je i njegov živi primjer lebdio pred očima Šafaříku i Palackom kad su god. 1818. u svojim *Počelima* ustali u obranu kvantiteta.⁵⁴

No valja reći i to da je taj »panonski Parnas« u svojim shvaćanjima klasičke metrike, a posebno njezine moderne primjene, bio izrazito konzervativan. Dosta je podsjetiti da je u Mađara, isto kao i u Čeha, i danas živa generacija koja umije skandirati distihe Ivana Aranya odnosno Jana Kollára i da su se u njih grčko-rimski pjesnici sve donedavna prevodili u kvantitativnom stihu. Tako i naš Katančić, kao suvremenik mađarskih pjesnika-klasicista, razrađuje tehniku kvantiteta upravo u vrijeme kad se u bečkom krugu već uvelike počinje umjetnički primjenjivati akcenatski heksametar i drugi metrički oblici. To je zakašnjenje to teže ako se ima pred očima čitavih sto godina stariji domaći pokušaj Vitezovićeve, gdje je već i u okviru pozicije pronađen ključ tonskoga ritma u heksametru. Štoviše, Katančićev će autoritet u nas i dalje stajati na putu prihvaćanju akcenta kao osnove metričkoga stiha, o čemu najbolje svjedoči Veberovo skretanje iz 1864, dvadesetak godina nakon Preradovićeve *Kosova polja* iz 1845. a nešto manje nakon *Dvosloga* u *Novim pjesmama* iz 1851, gdje je tonsko načelo bilo već prihvaćeno i uglavnom uspješno provedeno.⁵⁵

⁵⁴ To je anonimno izdani spis *Počátkové českého básnictví*, Prešpurk—Praha 1818, u kojem se dva autora, i nakon njemačkih uspjeha s akcenatskim metrom, zalažu i dalje za kvantitet.

⁵⁵ Isp. o tome u mene, »Croatica« 6, str. 104 i d.

Pa ipak, ako se ima na umu fonetička prisutnost i fonološka uloga kvantitativnih suprotnosti u jeziku koji se u nas od preporodnih vremena ustalio kao književni, valja priznati da nas je Katančićev pokušaj metričke reforme na vrijeme upozorio na potrebu da se naš klasički stih postavi na druge temelje. Time smo bili pošteđeni od daljnjih lutanja između kvantiteta i akcenta, kakva su u Čeha i Mađara, kako smo upravo čuli, potrajala do u naše dane.

U nas je, u literaturi predmeta, izrečeno mnogo nepovoljnih sudova o Katančićevu metričkom eksperimentu, počev od nekih njegovih manje poznatih suvremenika,⁵⁶ pa preko Vebera⁵⁷ do Petravića⁵⁸ i Matića⁵⁹ u naše vrijeme. Ali pri ocjenjivanju pjesnikova doprinosa našoj metričkoj teoriji i praksi valja pamtiiti dvoje: prvo, da njegova kvantitativna metrika nije bila osamljena novost, nego opća pjesnička moda onoga vremena i, drugo, da nije bila namijenjena dalekom potomstvu, kakvo smo mi danas, već je izražavala ukus određena pjesničkoga ambijenta, u kojem je načelo kvantiteta vrijedilo kao aksiom u oponašanju ritmičkoga bogatstva grčko-rimskoga pjesništva. Tu se umjetni postupak skandiranja stiha, uobičajen u latinskom pjesničkom tekstu, nije ni u građi vlastitoga jezika osjećao kao neprirodan. A u tom je smislu naš pjesnik uglavnom i postigao što je naumio. Tek sa stanovišta primjene tonskoga načela, također umjetna postupka u građenju stihova po antičkim uzorima, doimlju nas se njegovi klasički metri, odjenuti u ponešto slobodna pravila kvantiteta, kao jezični promašaj.⁶⁰ Ali time zamisao o »mjeri« koja ih prožimlje ne gubi svoju vrijednost.

*

Sve što smo naprijed izložili o predmetu o kojem je riječ upućuje na slijedeće opće zaključke:

U drugoj polovici XVIII stoljeća, kad u nas Katančić provodi svoju metričku reformu na osnovi kvantiteta, ima ta pjesnička praksa za sobom u evropskim razmjerima puna tri stoljeća razvoja, a u pjesničkom krugu u kojem naš pjesnik djeluje oko stotinu godina manje od toga. Njegovi domaći prethodnici, za kojih rad očevitno nije znao, nisu išli dalje od pseudokvantitativnih pokušaja, tj. takvih koji se svode na praktičnu primjenu općih pravila latinske prozodije bez njihove teoretske obrade s obzirom na prozodijska svojstva našega jezika. Tako se dobiva osobit tip metričkoga stiha koji se gradi tobože kvantitativno, a zvuči više ili manje akcenatski. U toj je tehnici najdalje dotjerao Vitezović u svojim čakavskim heksametrima, u kojima se u okviru pozicije akcentat i kvantitet me-

⁵⁶ Isp. Matić, SPH 26, str. LXXI i d.

⁵⁷ A. Veber, *Djela* IV, str. 26 i d.

⁵⁸ *O. c.*, str. 26 i d.

⁵⁹ SPH 26, str. LXX i d.

⁶⁰ O umjetnu karakteru zamjene kvantiteta akcentom u tonskom stihu po klasičkim uzorima isp. u mene, »Živa antika« 10, str. 282 i d.

trički jedva razlučuju. Novost je Katančićeva pothvata u tome što se kvantitativna praksa, prvi put u nas, postavlja na teoretsku osnovu. Ali, kako se u njegovu pjesničkom jeziku očituje križanje govora različitih prozodijskih osobina, i to ne samo u pogledu akcenta, a posebno njegova mjesta, nego i u pogledu kvantiteta, njemu su se nužno nametala proizvoljna rješenja, osobito u pitanju jednosložnica i završetaka, koji su u svome prirodnom kvantitetu ostali neproučeni i stoga metrički dvoznačni. Takav je metrički stih sa stanovišta prakse također djelomično pseudo-kvantitativan, ali kako se u njemu i proizvoljnost metrički definira i kao takva provodi, mora se, bar u teoretskom smislu, ipak smatrati kvantitativnim ili, upravo, dogovorno-kvantitativnim, to više što je u njemu akcentat, kako već znamo, sasvim lišen metričke uloge. Drugim riječima, pjesnik rukuje kvantitativnim suprotnostima koliko mu dopušta znanje s područja jezične prozodike, a ono u danom slučaju ne ide odviše daleko.

Na tim prozodijskim osnovama gradi on svoje »iliričke« metre, koji su — kako smo vidjeli — prilično ograničen izbor iz bogate riznice grčkorumskih oblika pjesničkoga ritma.

To će reći da u Katančićevoj metrici postoji prilična mjera ovisnosti teorije o praksi, i to zato što mu praksa trpi očevidno od nedovoljne određenosti činjenica, pa teoriju provodi nužno na svoju ruku. Ta je pojava i razumljiva na području književnoga jezika u kojem su se, osobito u prozodijskom smislu, domaće crte morale miješati sa stečenima. Stoga nije čudo što naš pjesnik svojim kvantitativno-metričkim eksperimentom nije stvorio ni epohu ni školu. Drugi su poklonici klasičke metrike, koji se tu i tamo označuju kao njegovi sljedbenici, nastavili, tko više tko manje, pseudokvantitativnu praksu, gdje su zahtjevi u pogledu »pravilâ« bili znatno lakši.

Bio je to, dakle, metrički pothvat u duhu vremena i prostora pjesnikova svijeta, u kojem su klasički uzori pjesničke zamisli u samom pjesničkom proizvodu često rađali klasicističkim surogatom.

Z u s a m m e n f a s s u n g

M. Kravar:

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER KROATISCHEN KLASSISCHEN METRIK

II. Der quantitierende Verstyp

Eine Art des rein quantitierenden Verses, der seit dem 15. Jh. in einigen europäischen Literaturen gebraucht wurde, ist auch in der kroatischen Dichtung im Nachlaß von M. P. Katančić, dem angesehenen slawonischen Schriftsteller und Gelehrten der zweiten Hälfte des 18. Jh. vertreten.

In seinem nicht großen dichterischen Werk, das heute, soweit uns bekannt, die Sammlung *Fructus auctumnales* von 1791 und einige zerstreute Gedichte umfaßt, hat er sich in vier Sprachen der metrischen Verskunst, d. h. der Versformen griechisch-römischer Herkunft bedient: ganz wenig auf griechisch, am meisten auf lateinisch, um die Hälfte weniger aus kroatisch und einmal auf ungarisch. Als Angehöriger des »pannonischen Parnasses«, in dem die griechisch-römische Metrik reichlich praktiziert wurde, hat er praktisch und theoretisch daran gearbeitet, das quantifizierende Prinzip in unserer Dichtung durchzuführen.

Im obigen Aufsatz werden vor allem drei Fragen zu Katančić's metrischem Experiment erörtert: die prosodische Grundlage, der Versbau im engeren Sinne und die Umstände, unter denen es entstanden ist.

Was zunächst die prosodische Grundlage dieser Metrik angeht, so sieht man zwar richtig ein, daß es sich hier um das lateinische quantifizierende Prinzip handelt, wobei man aber danach zu fragen vergißt, welches Akzentsystem hier zugunsten der Quantität vernachlässigt wird. Jedoch, ohne sich darüber im klaren zu sein, ist man außerstande zu ermitteln, ob auch unser Dichter, wie manche vor und nach ihm, nicht etwa »pseudoquantifizierend« dichtet, derart nämlich, daß unter dem Gewand der lateinischen Regeln auch der Akzent mehr oder minder in Betracht gezogen wird. Da uns andererseits das Akzentsystem seiner slawonisch-ikawischen Literatursprache nur unvollkommen bekannt ist, wird hier ein Verfahren angewandt, das uns eine möglichst sichere Auskunft über die etwaige rhythmische Rolle des Akzents verschaffen kann. Es werden die beiden štokawischen Akzentsysteme, das ältere und das neuere, in dieser Hinsicht überprüft, wobei gefunden wird, daß keines von den beiden prosodisch ausgenützt wird. Erst daraus darf man folgern, daß die Prosodie unseres Dichters eine wirklich quantifizierende ist, um so eher als sie von ihm auch theoretisch als solche begründet wird.

Die klassischen Versmaße, die Katančić in seinem kroatischen Werk anwendet, stellen eine beschränkte Auswahl aus dem Reichtum der antiken Formen dar. Es erscheinen nur der Hexameter *kalà stichon* und das elegische Distichon, sowie zwei lyrische Strophen, die sapphische und die zweite asklepiadeische. In der Handhabung dieser Formen bewährt sich unser Dichter als geschickter Nachahmer seiner großen lateinischen Vorbilder, besonders des Vergil und Horaz. Seine Verse zeigen die von diesen beiden Klassikern normierte Faktur auf.

Wichtig ist auch die Frage nach den Quellen, dem Schicksal und der Bedeutung von Katančić's metrischer Praxis. Als allgemeine Anregung kommt vor allem seine weite latinistische Gelehrsamkeit in Betracht, aus der er seine dichterischen Ansichten schöpfte. Außerdem kann auch die ungarische »klassische Schule«, die zu dieser Zeit damit beschäftigt war, die antike Metrik als eine alte einheimische Tradition wieder zu beleben, von gewissem Einfluß gewesen sein. Jedoch sind auch frühere heimatliche Einwirkungen der geistlichen Umgebung des Dichters spürbar.

In seinem seltsamen metrischen Experiment, das weder Epoche noch Schule gemacht hat, ist Katančić unter unseren Dichtern allein geblieben.

Dennoch hat er sich wenigstens um die weitere Entwicklung verdient gemacht. Er hat endgültig gezeigt, wie unsere Verse nicht zu bauen sind, und damit den Weg für neue Schritte auf diesem Gebiet gebahnt. Nach einer kurzen Zeit der pseudoquantitierenden Praxis, wo die lateinischen Regeln nach wie vor frei behandelt wurden, ist bald auch bei uns in klassischen Versen das deutsche akzentuierende Prinzip erfolgreich übernommen worden.